

ОРИЙЛАРНИНГ ЎЗБЕК ҲАМДА ТОЖИК МИЛЛАТЛАРИНИНГ ЎТМИШИДА ТУТГАН ЎРНИ

Турсунов Фаррух Гуломович

Педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент,
University of science and technologies Ёшлар масалалари ва маънавий-
маърифий ишлар бўйича биринчи проректори, ҚДУ тадқиқотчиси
f.tursunov83@mail.ru

Аннотация: Мақолада орийларининг келиб чиқиши, Туронда яшаган қадимги қабилалар ва орийларнинг ўзбек ҳамда тожик миллатларининг шаклланишидаги ўрни ёритилган бўлиб, Митанни ва Миср давлатларидаги ижтимоий-иқтисодий жараёнларга таъсири кўрсатилган.

Калит сўзлар: орийлар, Суғд, саклар, сарматлар, Митанни давлати, Миср давлатчилиги, Авесто, прототурк чорвадор аҳоли, тожиклар, европоид, орий тили.

Аннотация: В статье описывается происхождение ариев, древних племен, населявших Туран, а также роль арийцев в формировании узбекского и таджикского народов, их влияние на социально-экономические процессы в Митанни и Египте.

Ключевые слова: арийцы, сугдийцы, саки, сарматы, Митаннийское государство, египетская государственность, авестийцы, прототюркское скотоводческое население, таджики, европеоиды, арийский язык.

Abstract: The article describes the origin of the Aryans, the ancient tribes that inhabited Turan, as well as the role of the Aryans in the formation of the Uzbek and Tajik peoples, their influence on the socio-economic processes in Mitanni and Egypt.

Key words: Aryans, Sugdians, Sakas, Sarmatians, Mitannian state, Egyptian statehood, Avestans, proto-Turkic pastoral population, Tajiks, Caucasians, Aryan language.

Ўзбекистондаги тожиклар қадимги даврлардан бугунги кунга қадар бир этник гуруҳдан шаклланиб келиб келган. Аксинча, ўзбек миллати билан бирга бир неча қадимий қабилалар негизида шаклланди.

Исо Жабборовнинг қайд этишича, кейинги бир неча ўн йилликларда ўтказилган тадқиқотларга қараганда, Ўрта Осиёда, жумладан ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида яшаган ибтидоий аҳолининг антропологик жиҳатдан европеоид ирқининг жанубий ёки Ўрта Ер денгизи пуштига яқин эканлиги исботланган. Шу маънода айрим тадқиқотчилар ўзбекларни тожиклар билан бирга бир-бирига яқин помир-фарғона ирқини алоҳида ажратиб жанубий европеоид ирқининг ўзига хос пушти эканлигини қайд қиладилар. Бунга далил сифатида Жанубий Ўзбекистонда кашф этилган Ўрта Осиёдаги энг қадимий мустье даврига оид палеолит боланинг Тешиктошда топилган суяк қолдиқлари кўрсатилган. Мазкур ирққа ўхшаш типларнинг Ўрта Ер денгизи, Олд ва Жанубий Осиёнинг айрим районларида топилиши диққатга

сазордир [3]. Кўпгина тадқиқотчилар тожик миллатининг этник келиб чиқиши тўғрисида баҳс борганда, уларни орийлардан келиб чиққанлигини изоҳлашади. Бироқ, бизнинг фикримизча, тожиклар миллат сифатида ўзбеклардан алоҳида ажралган ҳолда шакллангани йўқ. Авестода таъкидланмаган бўлса-да, киммерлар, скифлар (ёки саклар) ва сарматлар (баъзи изоҳларга кўра сартлар) Ўрта Осиёда яшаган қабилалар бўлиб, Ўзбекистондаги ўзбек ва тожик миллати шакллана бошлаган даврни яна ҳам қадимийлаштиради. Чунки, киммерлар ва саклар фаолиятида дастлабки давлатчилигимиз унсурлари акс этган.

Орийларнинг келиб чиқиши тўғрисидаги мулоҳазалар. Орийларнинг келиб чиқиши хусусида илм-фанда турли мулоҳазалар мавжуд. Зенд халқи ҳақиқатан ҳам ўтмишда Помирни эгаллаб олганлигини тилшунос Бюрнуфнинг фикри ҳам тасдиқлайди, бу ернинг нариги томонида 1 тарафи одатда Ариа (Эрон) номи билан тушунилади. Айнан Туронда Плиний кўплаб қадимги халқларни жойлаштиради, уларнинг исмлари: *Ariacae*, *Antariani*, *Arimaspi*, *Aramaei* - бу кўчманчи қабилалар суғдийлар ва бактрияликларга нисбатан доимий душманликларига қарамасдан, тил жиҳатидан улар билан қариндош бўлган деб тахмин қилишга мажбур бўлдилар [5, 40]. Достонда учраган яна бир қизиқ ҳолат географияга тегишли. Кўчманчилар биринчи бўлиб Суғдга бордилар. Агар бу Суғд деганда бевосита кўшни Суғдиёна назарда тутилса, орийларнинг Юқори Осиёнинг марказий қисмидан у ерга ва ундан кейин Бактрия ва Эронга ҳаракатининг биринчи йўналиши аниқ кўрсатилган, демак, шарқдан ғарбга ёки тўғрироғи шимоли-шарқдан жануби-ғарбга, водийлар ва тоғ даралари йўналиши бўйича, халқларнинг кейинги барча кўчишлари, ҳатто ҳозирги кунгача амал қилиши керак бўлган йўналиш. Шундай экан, у ерда биз энг қадимги Эрон ва ҳинд халқларининг ҳам, ҳам орийлар, ҳам айрийларнинг ибтидоий, аждодлари ватанини, яъни зендча Эериён, санскритда Айрия деб аталган мамлакатни излашимиз керак [5, 41].

“Туркистон шахрининг босиб олиниши (1864) билан биз тожиклар мамлакатига кирдик ва ўша даврдан шарққа ва жанубга қанча кўчсак, тожик аҳолиси шунчалик тез-тез учрашиб туради; Ниҳоят, Чирчиқ, Ангрэн, Сир, Оксув ва Зарафшон келиб чиққан Тянь-Шаннинг ғарбий этакларида у туркий тилларга, баъзи жойларда эса бошқа миллатлар кўшилмаган ҳолда тўлиқ узлуксиз тожик тилига айланди. Шундай қилиб, олти йил давомида биз руслар нафақат туркий аҳоли, балки орийлар билан ҳам иш олиб борамиз; олти йил давомида Марказий Осиёнинг қадимги аҳолиси қолдиқларини ўрганиш, бир пайтлар Осиёнинг катта қисмига эгалик қилган бу қабиланинг бутун дунё цивилизацияси вакили бўлган шаклини ўрганиш учун барча имкониятларга эга бўлдик. Биз барча эътиборни фақат Зарафшон туманидаги тожикларга қаратамиз ва ойдинлик ёки тушунтириш учун фақат гоҳида Ўрта Осиёнинг бошқа воҳалари тожиклари ҳақида гапирамиз.

Умуман олганда, биз қишлоқ соҳилидан жанубга қараб ҳаракатланар эканмиз, сарт номи тобора камдан-кам учрайди ва аллақачон Шегрисоб (Шаҳрисабз) мулкларида ва Қарши шаҳрида биз уни эшитмаганмиз.

Шаҳарда бинолар учун жой етишмаслиги тожикларни ўз хоҳишларидан

ташқари қишлоқларга жойлашишга мажбур қилади ва бу ҳолда улар ўз яшаш жойлари учун шаҳарларга энг яқин жойларни, йирик карвон йўллари ва бозор жойларини ёки қалъаларни танлашади, яъни шаҳарга ёки унинг чеккасига кўчиб ўтиш учун биринчи имконият сифатида қарашади [2].

Орийлар - аслида Марказий Осиёнинг прототурк чорвадор аҳолисининг иқтисодий юксалишидаги кўчманчилик ҳаёт босқичининг ижтимоий махсули, ташаббускор ва тадбиркор ишбилармон катлами, туғилиб келаётган дастлабки синфий жамиятнинг аслзодалар табақаси. Орий дастлаб ижтимоий табақа маъносида, кейинроқ эса уларнинг шимолдан жанубий ўлкаларга кириб бориб, маҳаллий аҳоли билан қоришиб кетган қисми янги этник маъно ва мазмун касб этди, яъни улардан сон жиҳатидан бир неча марта кўп бўлган маҳаллий аҳоли тил муҳити таъсирида секин-аста ўз прототурк тилларини унутиб, эронийлашиб кетадилар. Орийлар ҳақидаги Авесто ривоятлари ана шу қадимги эроний тиллар оиласининг шимоли-шарқий лаҳжаларининг бирида яратилган бўлиб, шу боис фанда орийларнинг этник келиб чиқиши эроний бўлиб кетган [1].

Айрим олимларнинг таъкидлашича, қадимги қабилалардан бири бўлган касситлар оқсуяк орийлардан келиб чиққан. Митанни давлати аҳолисининг келиб чиқиши ҳам орийлар билан боғланади.

Бу ҳудуд ёввойи отларнинг асл яшаш жойларидан бири бўлганлиги сабабли, орийлар ҳар доим от билан чамбарчас боғлиқ бўлган ва бу милоддан аввалги 2-минг йилликнинг орий кўчманчилари эди. Улар уруш қуроли сифатида от аравасини киритган (1-расм).

1-расм. Отлар қўшилган орий араваси

Араваларга эга бўлган ва асосан хуррийлар аҳолиси устидан ҳукмронлик қилган бу Ариён аристократияси милоддан аввалги 1500-йилларгача ҳокимиятни бошқарган ва маркази Хабур минтақасида жойлашган қудратли салтанат барпо этишган. Бу шоҳлик бизга Митанни номи билан танилган [6]. Митанни давлатидаги тилни баъзон *орий тили* деб аташлари бежизга эмас.

Хаммураппи авлодларини касситлар (ёки кашшитлар) сиқиб чиқаришди, улар эҳтимол, Кавказ тилида сўзлашгаи бўлиши мумкин, лекин одамлар ва

худодларнинг исмлари уларнинг орий (ок,суяк)ка мансуб эканлигидан далолат беради. Тез орада улар маҳаллий аккад тилида сўзлашадиган бўлишди, шу билан бирга, улар Бобил маданиятини қабул қилиб олишди. Уларнинг ягона янгилиги анча қадимги маҳаллий тизимга қўйилган дахлсизлик имтиёзлари бўлган феодал тузуми бўлган.

Ариялик (орийлик) элементлари гиксосларда аниқанган бўлиб, улар Сурияда империяга асос солишган ва кўп йиллар мобайнида Мисрга эгалик қилишган [4]. Касситлар ва гиксосларнинг келиб чиқиши орийлар билан боғланади ва айрим ўринларда форсларнинг келиб чиқиши орийлар билан боғланилади, бироқ орийларнинг ватани Ўрта Осиё эканлиги кўпгина олимлар томонидан эътироф этилган. Ўзбекистондаги тожик тилида сўзлашувчи аҳолининг аксарияти бошқа худудлардан яқин ўтмишда кўчиб келган эмас. Балки, бир неча асрлардан буён туркий қабилалар билан яшаб келмоқда.

Адабиётлар рўйхати

1. Асқаров А. Ўзбек халқининг келиб чиқиш тарихи. –Тошкент: “O‘zbekiston» НМИУ, 2015. – Б. 654.
2. Гребенкин А.Д .Таджики. Русский Туркестан. Сборник, изданий по поводу политехнической выставки, ВЫП.2. Под Ред. В.Н.Троцкого.Москва.,1872.
3. Жабборов И. Ўзбек халқи этнографияси. Т: Ўқитувчи, 1994. – Б. 54-55.
4. Олмстед Альберт “Форс империяси тарихи”, таржимон: Д. Саъдуллаев. - Тошкент: “O‘zbekiston” НМИУ. 2016. – Б. 28-29.
5. Шишов А. Таджики. Этнографическое исследование. -Алматы, 2006. – Б. 40-41.
6. <http://base.dnsgb.com.ua/files/book/vavilon-assiriya/vavilon.HTM>